

YURIDIK TERMINOLOGIYANING SHAKLLANISHI**Abduvaliyeva Aziza***Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat**o'zbek tili va adabiyoti universiteti**Ona tili va adabiyot ta'limi fakulteti talabasi*

Annotatsiya: yuridik terminologiya va u bilan belgilanadigan tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Ba'zida ular o'rtasida fundamental farqlar kuzatiladi. Yuridik atama qonun chiqaruvchining xohish irodasini ifodalovchi, qonun hujjatlari matnlarida bir xil qo'llanadigan, aniq ma'noga ega bo'lgan huquqiy tushunchaning umumlashgan nomi bo'lgan so'z yoki so'zlarning turg'un birikmasi bo'lib, u funksional barqarorligi bilan ajralib turadi.

Kalit so'zlar: termin, terminologiya, maxsus leksika, terminus, chegara, yuridik termin.

Аннотация: юридическая терминология и определяемые ею понятия тесно взаимосвязаны. Иногда между ними наблюдаются принципиальные различия. Юридический термин-это слово или устойчивая комбинация слов, представляющая волю законодателя, являющаяся обобщенным названием юридического понятия с определенным значением, одинаково используемого в текстах законодательных актов, которое отличается своей функциональной устойчивостью.

Ключевые слова: термин, терминология, специальная лексика, термин, граница, юридический термин.

KIRISH

Terminologiya (termin va ... logiya) — leksikaning bir sohasi; muayyan fan, texnika, ishlab chiqarish. tarmog'ining, san'at, ijtimoiy faoliyat sohasining tegishli tushunchalar tizimi bilan bog'liq terminlari majmui; 2) tilshunoslikning terminlarni g'rganuvchi sohasi. Terminologiya tor ma'noda ma'lum bir sohaga oid maxsus leksika. Masalan, fizika terminologiyasi, ijtimoiy-siyosiy terminologiya, mashinasozlik terminologiyasi kabi. Terminologiya umumxalq tilining leksikasi negizida vujudga keladi, boyiydi. O'z navbatida u, umumxalq tilining boyishi uchun xizmat qiladi. Terminologik leksika umumxalq tili leksikasining ajralmas qismi sifatida u bilan birga rivojlanadi, jamiyat va til taraqqiyotidagi barcha jarayonlarni boshdan kechiradi. Ma'lum bir soha yoki fan yuqori darajada taraqqiy etgandagina g'sha tilda maxsus terminologiya vujudga keladi.

Har qanday huquqiy hujjatlar qaror, farmon, farmoyish, qonun barchasi yuridik terminlar asosida hosil qilinadi. Har bir sohaga oid terminlar mavjud, xususan, yuridik

sohaga ham. Masalan, matematika, kimyo, fizika, adabiyot va boshqalar aynan shu qatorga yuridik terminlar ham kiradi. Termin o'zi nima? U qanday xususiyatlarga ega, atama bilan terminning farqi degan savolga shu o'rinda oydinlik kiritib o'tsak. Termin so'ziga izohli lug'atda shunday ta'rif berilgan: tTermin [lot. terminus —chek, chegara] fan, texnika, kasb -hunarning biror sohasiga xos muayyan bir tushunchaning aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi; atama. Terminlar bir ma'noli bo'lishi, emotsionallik, ekspressivlikka ega bo'lmasligi kabi belgilar bilan umumiste'moldagi so'zlardan farqlanadi.

ASOSIY QISM

“Yuridik termin – ma'lum bir yuridik tushunchaning tashqi ko'rinishi, nomlanishi bo'lib, mantiqiy jihatdan bir huquqiy ma'noni ifodalovchi va uslubiy jihatdan neytral bo'lgan so'z yoki so'zlar birikmasidir.”¹

Yuridik terminlar va ularning tadqiqi masalasida jahon tilshunosligi va huquqshunosligida qator izlanishlar olib borilgan. Bu izlanishlar yuridik soha vakillari va tilshunos olimlar tomonidan amalga oshirilgan. Xususan, rus olimi A.S.Pigolkin, Y.A.Pryanishnikov, huquqshunos P.I.Lyublinskiy yuridik terminlar yuzasidan tadqiqotlar o'tkazib, ushbu terminlarning tasnifiga to'xtalib o'tadilar. Yana bir rus olimi V.M.Kogon esa jinoyat huquqiga oid terminlarni ikki turga: o'z va o'zlashgan qatlarga bo'lish tarafdoridir. A.S.Pigolkin va Y.A.Pryanishnikovlar esa yuridik terminlarni gorizontal va vertikal tamoyil asosida tasniflaydilar.

1959-yilda huquqshunos olim F.Bakirov tomonidan “Yuridik terminlar lug'ati”, 1983-yilda F.Muhitdinov, K.Mirzajonovlar tomonidan “Yuridik terminlarning qisqacha ruscha-o'zbekcha lug'atspravochnigi” nashr etildi. Bu lug'atlarda ham ayrim yuridik terminlarning o'zbekcha muqobili bo'lsa-da, ularning o'rnida ko'proq ruscha terminlarni berish tamoyiliga amal qilindi.²

Muayyan til terminologiyasining rivojlanishi jamiyat hayoti va unda sodir bo'layotgan o'zgarishlar bilan bog'liq. Shuningdek, bir tilning terminologik bazasini shakllantirish murakkab mashaqqatli jarayon bo'lib, uni yaratuvchilardan maxsus bilim va ma'lum malaka bilan bir qatorda umumiy madaniyat, bilimdonlik benuqson savodxonlikni ham talab etadi. Qonun va huquq tili, huquqiy terminologiya haqida gapirganda shuni ta'kidlash kerakki, qonun ijodkorligi madaniyati qat'iy professional tilni va shu bilan bir qatorda uning soddaligi tushunarli va aholining barcha qatlamlari uchun ochiqligini nazarda tutadi. Normativ-huquqiy hujjat matnida qo'llanilgan atmalarning noto'g'riligi qonun ma'nosini buzib ko'rsatish imkoniyatini yuzaga keltiradi. Bu borada H.A Kerimov shunday fikr bildiradi “Noto'g'ri yoki o'rinsiz qo'llangan so'z yoki ibora fikr va uning matn ifodasi o'rtasidagi tafovut bazan

¹ Кўчимов Ш. Юридик тил назарияси ва амалиёти. Т., 2013. – 65-6

² Кўчимов Ш. Юридик тил назарияси ва амалиёти. -Т., 2013. – 53 б.

og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa qonun ijodkorligi sohasida.”³ Yuridik atamalardan to'g'ri foydalanish qonun ijodkorligi faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, bunday so'zlar qonunchilik akti tilini saqlash uchun mo'ljallangan bo'lib, amaliyotda qo'llash qulaydir.

Fransuz huquqshunosi F.Jenyaning fikricha, qonun ijodkorligi va huquqni qo'llash faoliyatida faqat qo'llanadigan. Qonunchilik tafakkurini lingvistik shaklda gavdalandirishning maxsus vositalari va usullari mavjud. Bu vositalar qonun oldida turgan alohida vazifalar, mavzuni ko'rsatishning o'ziga xos usuli, qonun chiqaruvchi fikrini ifodalash uchun tilning maxsus lug'at tarkibi tufayli adabiy nutqning mustaqil qonunchilik uslubini ajratib ko'rsatishga asos bo'ladi.⁴

Yuridik adabiyotlarda ushbu taqdimot uslubi “qonun tili” sifatida tavsiflanadi. Huquqiy hujjatlar tilining o'ziga xos xususiyatlari haqida gapirilganda, ba'zilar mualliflar uni qonun tili, boshqalari esa maxsus huquqiy til mavjudligi haqida gapiradi. Biroq, yuridik tilning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risidagi qoida olimlar orasida juda ko'p bahs-munozaralarga sabab bo'ladi. Taniqli venger huquqshunosi I.Szabonning fikricha “yuridik til” deb ataladigan narsa mohiyatan maxsus iboralar, texnik atamalar bilan to'ldirilgan oddiy tildan boshqa narsa emas, ya'ni til vositalari aniqroq ishlatilsa bas. Ushbu pozitsiyani qo'llab-quvvatlagan E.E.Pryashnikov va E.M.Smorgunovaning ta'kidlashicha, qonunchilik tili jamoat faoliyatining turli sohalariga taalluqlidir. Bu xususiyat uni tor ixtisoslashgan sohaga xizmat qiluvchi o'z lug'atiga, maxsus terminologiyasiga ega bo'lgan tillardan ajratib turadi Bu pozitsiya barcha mualliflar tomonidan qo'llab quvvatlanmaydi. Ularning aksariyati ijtimoiy huquqiy tilning qarama-qarshi nuqtai nazariga amal qiladilar. Darhaqiqat, huquqiy matn ijtimoiy munosabatlarning eng keng doirasi va ularning subyektlari uchun kengaytirilgan bo'ladi. Biroq, qonunda maxsus tilning mavjudligini nomlash, ularni turli xil professional yuridik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydilar.

XULOSA

Huquq ijtimoiy munosabatlarning eng muhim tartibga soluvchisidir. Huquqning eng muhim belgilari rasmiy aniqlik va majburiylik xususiyatidir. Rasmiy aniqlik huquqning mavjudligida ifodalanib, lingvistik vositalarsiz tasavvur etib bo'lmaydigan jarayondir. Huquqiy tartibga solishning samaradorligi ko'p jihatdan normativ hujjatlarning sifati ularda qonun chiqaruvchi organlarning vazifasi juda muhim ekanligini ko'rsatadi.

Yuridik til ham tizim sifatida qaraladi. M.M. Muschinina, "huquq tili nafaqat semiotik tizim, balki o'zining an'analari, mantiqiy xususiyatlari va funktsiyalari bilan

³ Керимов. Д.А. Законотетельная техника: науч.-метод. и учеб. Пособие.М.:НОРМАИНФРА-М 1998.

⁴ Карташев.В.Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология.Н.Новгород ,2000

huquq tizimining ajralmas qismidi.⁵ Shunday qilib, uning shakllanishiga ta'sir qiluvchi ko'plab omillar mavjud bo'lib, ular lingvistik, sotsiologik, madaniy va boshqalarning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Bu omillar u yoki bu tarzda jamoat ongi va siyosati bilan o'zaro bog'liqdir. Bularning barchasi huquqning leksik tarkibida, uning tushunchalari va terminologiyasida iz qoldiradi.

ADABIYOTLAR:

1. Керимов.Д.А. Законотетельная техника: науч.-метод. и учеб. Пособие.М.:НОРМАИНФРА-М 1998.
2. Карташев.В.Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология.Н.Новгород ,2000
3. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2000.
4. MuschininaM. M. Rus yuridik terminologiyasi: semantika, standartlashtirish va tarjima [Matn] / M. M. Muschinina // Rus tili tadqiqotchilarining III Xalqaro kongressi "Rus tili: tarixiy taqdirlar va zamonaviylik": Sat. tezislar. - M.: Moskva davlat universiteti nashriyoti, 2007. - b. 787.
5. Ўзбекистон юридик энциклопидияси. -Т.: Адолат. 2009.
6. Кўчимов Ш. Юридик тил назарияси ва амалиёти. Т., 2013. – 65-б

⁵Muschinina M. M. Rus yuridik terminologiyasi: semantika, standartlashtirish va tarjima [Matn] / M. M. Muschinina // Rus tili tadqiqotchilarining III Xalqaro kongressi "Rus tili: tarixiy taqdirlar va zamonaviylik": Sat. tezislar. - M.: Moskva davlat universiteti nashriyoti, 2007. - b. 787